

КОЛИБЕНКО Олена,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії і культури
України та спеціальних історичних
дисциплін Університету Григорія
Сковороди в Переяславі
(м. Переяслав, Україна)
olenkakolybenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4009-5417>

КОЛИБЕНКО Олександр,

кандидат історичних наук, професор,
заступник генерального директора
Національного історико-
етнографічного заповідника
«Переяслав» з науково-методичної
роботи (м. Переяслав, Україна)
kolybenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8616-9074>

**ГІТА, «ЮРІЄВА МАТИ» ТА «КНЯГИНЯ ВОЛОДИМИРОВА»:
МАТРИМОНІАЛЬНІ СТОСУНКИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ТА
КИЇВСЬКОГО КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА**

Метою даної розвідки є спроба реконструкції окремих аспектів біографії князя Володимира Мономаха, пов'язаних з його шлюбними стосунками. Матримоніальна політика руських князів завжди мала прямий зв'язок з різними військово-політичними подіями в житті Русі та союзницькими угодами, що уклалися князями. Авторами поставлено завдання проаналізувати дані літописних та інших письмових джерел, які містять у собі інформацію про дружин одного з найвідоміших руських князів – Володимира Мономаха, – та реконструювати хронологію й обставини усіх трьох його шлюбів.

Літописні джерела містять надзвичайно мало інформації про дружин Володимира Мономаха, яка є дуже важливою для реконструкції його біографії, а також системи військово-політичних стосунків провідних руських князів останньої чверті XI – початку XII ст. Разом з тим, наявність інформації про смерть цих дружин, а також про народження ними дітей (у першу чергу – синів), у поєднанні з даними західноєвропейських джерел дозволяє з достатньою долею вірогідності реконструювати не тільки певні факти біографії цього видатного князя, але й на їх основі виявити важливі тенденції соціально-економічного та політичного розвитку тогочасної Русі. Так, перший шлюб Володимира Мономаха з донькою останнього англосаксонського короля Гарольда Годвінсона, укладений весною 1074 р., був пов'язаний зі спробами налагодження союзницьких відносин переяславського князя Всеволода Ярославича з німецьким королем Генріхом IV. Другий же шлюб Володимира Мономаха, який він здійснив уже самостійно у кінці 1098 – на початку 1099 рр., був спрямований на стримування половецької агресії шляхом укладання союзницької угоди з іншими угрупованнями половців. Схожим був і його третій шлюб, укладений у січні 1108 р., коли Володимир Мономах та чернігівський князь Олег Святославич одружили своїх малолітніх синів на доньках двох половецьких ханів на ім'я Аспа. Таким чином, історія матримоніальних стосунків Володимира Мономаха прямо пов'язана з військово-політичною історією Русі. Розширення ж кола джерел, наприклад, за

рахунок археологічних, епіграфічних чи сфрагістичних знахідок, на нашу думку, дозволить у подальшому верифікувати запропоновані гіпотези та твердження.

Ключові слова: Володимир Мономах, шлюбні стосунки, Переяславль Руський, князь, дружини, Гіта Вессекська, Юрієва мати, княгиня Володимирова.

GITA, «YURI'S MOTHER», «PRINCESS AND WIFE OF VOLODYMYR»: MATRIMONIAL RELATIONS OF PRINCE VOLODYMYR MONOMAKH OF PEREYASLAV AND KYIV

The purpose of this research is an attempt to reconstruct some aspects of the biography of Prince Volodymyr Monomakh, related to his marital relationship. Marital relationship of Rus' princes was always related to various military and political events in the life of Kyivan Rus' and alliance agreements concluded by the princes. The authors have the task to analyze the data of chronicles and other written sources that contain information about the wives of one of the most famous Rus' princes Volodymyr Monomakh and to reconstruct the chronology and circumstances of all three his marriages.

Chronicle sources contain extremely little information about the wives of Volodymyr Monomakh, which is very important for the reconstruction of his biography, as well as the system of military and political relations of the leading Rus' princes of the last quarter of the 11th - beginning of the 12th century. At the same time, information about the death of these wives, as well as about the birth of children by them (primarily sons) and information from Western European sources allows to reconstruct some facts of the biography of this outstanding prince and according to this information to find out the important trends of socio-economic and political development of Rus' at that time. First time Volodymyr Monomakh got married to the daughter of the last crowned Anglo-Saxon English king Harold Godwinson in the spring of 1074. It was connected with attempts to establish alliance between Prince of Pereiaslav Vsevolod Yaroslavych and the German king Henry IV. To restrain Cumans aggression by concluding an alliance agreement with other Cumans groups Volodymyr Monomakh secondly independently got married at the end of 1098 - at the beginning of 1099. His third marriage was similar to it in January 1108. Volodymyr Monomakh and Prince of Chernihiv Oleh Svyatoslavych married their young sons to daughters of two Cumans khans named Ayep. Thus, the history of Volodymyr Monomakh's marital relationship is directly related to the military and political history of Rus'. In our opinion, expanding the range of sources by archaeological, epigraphic or sphragistic finds, will allow further verification of the proposed hypotheses and statements.

Keywords: *Volodymyr Monomakh, marital relations, Pereiaslavl of Rus', prince, wives, Gytha of Wessex, mother of Yurii, Princess and wife of Volodymyr.*

Постановка проблеми. Однією з проблем вітчизняної історії давньоруської доби є її слабе наповнення історичними постатями, тобто людьми, які не просто жили у той час, але й залишили свій слід в історичних джерелах. Основними з таких джерел тієї доби є давньоруські літописи. Саме в них зберігся найбільший масив інформації про конкретних людей, у першу чергу – князів, бояр, вище духовенство та окремих інших представників тогочасного суспільства. Однак, якщо ми проаналізуємо цю інформацію у статевому розрізі, то виявиться, що у джерелах згадується дуже незначна кількість жінок, більшість із яких – дружини та доньки князів.

Для прикладу, історичні джерела містять інформацію про 23-ох князів Переяславля Руського, всі з яких названі за своїми іменами (княжими чи хрестильними, інколи – за обома). За нашими підрахунками, джерела також містять згадки про 30 дружин переяславських князів, більшість із яких не названо за жодним зі своїх можливих імен – княжим (чи автохтонним для половчанок), хрестильним чи чернечим [6, с. 74].

Ставлення до жінки у тогочасному суспільстві визначало й частоту згадок їх імен у документах, навіть якщо це були дружини чи доньки найвизначніших руських князів. Разом з тим, шлюбні стосунки князів практично ніколи не були їх суто внутрішньосімейними проблемами, – це була лише верхівка айсбергу, яскраве й, можливо, часто незрозуміле для пересічних мешканців Русі вираження військово-політичних союзів, закріплення досягнутих угод методами матримоніальної дипломатії.

Саме тому прямий зв'язок шлюбних стосунків провідних руських князів з важливими подіями у військово-політичній історії Русі часто дозволяє реконструювати причини, хронологію, перебіг та наслідки цих подій. Для цього важливо чітко встановити хронологію, персоналії та обставини, пов'язані зі шлюбами цих князів, наскільки це можливо за наявними на даний час джерелами.

У цьому плані «еталонною» серед руських князів, на нашу думку, може бути особа багаторічного чернігівського, переяславського та великого

київського князя Володимира Всеволодовича Мономаха, який, згідно з літописними джерелами, був тричі одружений упродовж останнього пів століття свого життя [7, с. 68-69]. За влучним висловом О. С. Іщенка, його можна було б назвати головним героєм книжної, літописної традиції. В літопису йому відведено особливу роль, й літописець прагнув, щоб це було помічено читачем [4, с. 34]. Незважаючи на таке особливе місце цього князя й досить добре задокументовану в літописних джерелах історію його життя, там не названо по імені жодну з його трьох дружин. Мало того, – й сам Володимир Мономах, детально висвітливши у своєму «Повчанні» власну біографію, й згадавши у ній чимало фактів з історії своєї родини (наприклад, народження та одруження окремих синів, смерть однієї з дружин), все ж не вважав за потрібне назвати хоч одну з них по будь-якому з її імен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць дослідників останніх десятиліть, у яких розглядаються підняті у даній статті питання, слід виділити перш за все роботи О. В. Назаренка, яким було по справжньому уведено до наукового обігу таке джерело, як промова ченця Руперта в день пам'яті св. Пантелеймона [10]. Здійснений названим автором ґрунтовний аналіз цього джерела дозволив йому пов'язати одне з чудес св. Пантелеймона, яке відбулося у Новгороді, з сімейними справами Володимира Мономаха. Це дало можливість в'яснити хронологію першого та другого шлюбів Володимира Мономаха та низку інших, залежних від цього, питань.

Л. В. Войтович у своїй праці «Княжа доба на Русі: портрети еліти» проаналізував усі наявні біографічні відомості про Володимира Мономаха, у т. ч. пов'язані з його шлюбними стосунками, й на їх основі склав біограму життя та діяльності цього князя [1, с. 455-456].

Детальніше комплекс питань, що мають стосунок до першого шлюбу Володимира Мономаха, розглядається у дисертаційному дослідженні М. Р. Гаврилишин, присвяченому політичним і шлюбним зв'язкам британських династій з руськими князями IX–XI ст. [2, с. 151-167].

Слід зазначити, що поза увагою дослідників залишилася низка питань матримоніальних стосунків Володимира Мономаха, у першу чергу точна хронологія його шлюбів та їх безпосередній зв'язок з конкретними подіями у його біографії та у суспільно-політичному житті Русі.

Мета і завдання дослідження. Метою даної розвідки є спроба реконструкції окремих аспектів біографії князя Володимира Мономаха, пов'язаних з його шлюбними стосунками. Матримоніальна політика руських князів завжди мала прямий зв'язок з різними військово-політичними подіями в житті Русі та союзницькими угодами, що укладалися князями. Авторами поставлено завдання проаналізувати дані літописних та інших письмових джерел, які містять у собі інформацію про дружин одного з найвідоміших руських князів – Володимира Всеволодовича Мономаха, – та реконструювати хронологію й обставини усіх трьох його шлюбів. Останнє дає можливість вияснити важливі тенденції соціально-економічного та політичного розвитку тогочасної Русі.

Результати дослідження. Як уже зазначалося вище, ні автори літописів, ні сам Володимир Мономах у своєму «Повчанні», не вважали за необхідне назвати за іменами жодну із трьох його дружин. Однією з причин цього була повна відсутність у літописах та «Повчанні» будь-якої інформації про народження та ранні роки їх життя. На щастя там є згадки про народження окремих синів Володимира Мономаха та про смерть двох останніх із трьох його дружин. Навіть така уривчаста інформація дозволяє здійснити своєрідну зворотну реконструкцію певних епізодів їхнього життя, послідовно аналізуючи інформацію, що передувала смерті цих дружин. Лише таким способом можна вияснити причинно-наслідкові зв'язки між різними подіями в історії шлюбних стосунків Володимира Мономаха та взагалі між подіями його біографії.

Саме тому розпочнемо з його останньої, третьої дружини, єдина згадка про яку пов'язана з її смертю. Під 1127 р. у Іпатіївському літопису зазначено: «В лѣто ̅̅ х лѣ Престависѧ митрополитъ Никита . В се же лѣто . престависѧ княгини Володимера мѣца июла въ первѣи на десѧть . того же лѣта потрасеса

земла . мѣца августа въ вѣ» [3, стб. 290]. У перекладі українською: «У рік 6635 [1127]. Преставився митрополит Микита.

У сей же рік преставилася княгиня, [жона] Володимира [Мономаха], місяця липня в одинадцятий [день].

Того ж року потрусилася земля місяця серпня в другий [день]» (тут і далі скрізь по тексту переклад українською та вставки-реконструкції Л. Є. Махновця) [9, с. 183].

Лаврентіївський же літопис датує ці події дещо інакше. Там зазначено: «В лѣѣ . ѿ . ѿ . лѣд < ... > в то же лѣѣ престависа митрополитъ Никита . мѣца . марта . въ . ѿ . днѣ . а княгини Володимера . престависа . мѣца . иуна . въ . аї . днѣ . в то же лѣѣ потрасеса земля . мѣца . авгуѣ . въ . а . днѣ . и въ чаѣ . и . ноци» [8, стб. 296].

Отже, Лаврентіївський літопис датує всі названі події 1126-им роком, смерть дружини Мономаха відносить на 11 червня, ще й називає інший день та точний час землетрусу – 1 серпня, 8 година ночі. Оскільки дослідники схиляються до датування цих подій саме 1126-им роком, то ми знаємо єдину точну дату з біографії третьої (останньої), невідомої на ім'я, дружини Володимира Мономаха – 11 липня 1126 р. – день її смерті. Ім'я, під яким вона увійшла до історії – «княгини Володимера».

Незважаючи на те, що ця Мономахова дружина прожила з ним достатньо довго й всього на 1 рік пережила свого чоловіка, вона не могла на момент смерті мати дуже багато років, адже 1107 р. Іпатіївський літопис датує згадку про смерть його попередньої дружини: «лѣѣ . [6615 (1107)] в се же время престависа Володимера княгини . мѣца . маиаѣ . въ . з . днѣ» [3, стб. 258]. Переклад: «У сей же час преставилася Володимирова княгиня [Гіда], місяця травня в сьомий день» [9, стб. 161]. Мусимо зазначити, що, реконструювавши у прямокутних дужках випущене літописцем ім'я княгині, Л. Є. Махновець припустився помилки – насправді на 1107 р. княгиня Гіда (Гіта Вессекська) вже років з дев'ять як була покійницею.

Отже, 7 травня 1107 р. Володимир Мономах овдовів вдруге. Відштовхуючись від цієї дати ми можемо спробувати в'яснити приблизну дату його третього шлюбу. Адже князь не повинен був бути довго неодруженим чи вдівцем – він мав бути прикладом моральності для своїх підлеглих. Тому православна церква взагалі й конкретні її ієрархи зокрема всіляко спонукали правлячу еліту давньоруського суспільства до шлюбу. У зв'язку з цим князі, як правило, одружувалися відразу після закінчення річного терміну жалоби, а часто, якщо у цьому була необхідність, й раніше – через 6–7 місяців по смерті попередньої дружини. Теоретично, Володимир Мономах міг вступити у шлюб зі своєю третьою дружиною вже на початку 1108 р.

Розглядаючи події, які відбулися одразу після смерті його другої дружини, ми знаходимо бажану інформацію. Як і усе життя Мономаха після його 14-ліття, ці події достатньо добре відображені і в літописах, і в його «Повчанні», доповнюючи одне одного. Так, у згаданому Мономаховому творі смерть своєї другої дружини сам Володимир Мономах описав таким чином: «и на зиму Смоленску идохъ . и-Смоленска по Велицѣ днѣи въидо^x и Гюргева мѣи оумре» [8, стб. 250]. Переклад: «А на зиму я [до] Смоленська пішов; із Смоленська після Великодня вийшов. І Юрієва мати померла» [9, с. 460].

Таким чином, Володимир Мономах назвав у «Повчанні» таке ім'я своєї другої (померлої років за 10 до часу написання цього твору) дружини, за яким майбутнім читачам (його дітям, онукам та правнукам) було зручніше відрізнити її від Гіти – першої дружини, матері старших синів та доньок, чи від останньої, третьої дружини, яка була живою на момент написання Мономахом «Повчання». Ми не знаємо ні її етнічного походження, ні її автохтонного імені, ні її хрестильного імені (незалежно від того, яку релігію вона сповідувала до одруження, її було охрещено переяславським єпископом перед весіллям з Володимиром Мономахом у Переяславі), ні її чернечого імені, якщо таке вона отримала перед смертю. Юрій був старшим сином другої дружини, і його народження стало своєрідним рубежем. Народження і хрещення старшого сина від другого шлюбу знаменувало собою різку зміну антропонімійної традиції

Володимира Мономаха. До цього усім синам від першої дружини Гіти він давав мінімум по двоє імен – княже та хрестильне. Про домашні прізвиська цих дітей нам нічого не відомо. Однак, починаючи з Юрія, Мономах став давати своїм синам виключно хрестильні імена, не беручи до уваги домашні прізвиська, які усі ці діти, очевидно, також мали (наприклад, Добрий чи Долгорукий).

При описі подій, що відбулися через 8 місяців після смерті Юрієвої матері, у січні 1108 р., а точніше – після Різдва, Володимир Мономах вказав: «и по Рж^ствѣ створи^м миръ с А[є]пою . и поим^б оу него дчеръ . идохо^м Смоленську . и пото^м идо^х Ростову» [8, стб. 250]. Переклад: «А після Різдва ми вчинили мир із [ханом] Аєпою і, взявши у нього дочку, пішли [до] Смоленська. А потім пішов я [до] Ростова» [9, с. 461]. Мономах прямо повідомляє, що після Різдва він вчинив мир з ханом Аєпою і для його скріплення одружився на його доньці, як було прийнято скріплювати союзні відносини у Середньовіччі.

Очевидно, дослідники так би й розуміли даний фрагмент «Повчання», якби ніякої іншої інформації про цю подію не збереглося. Однак, літописи донесли до нас і своє трактування подій, яке описує названу ситуацію значно інформативніше. Так, Іпатіївський літопис вказує: «В то же лѣто престависа . княгини Стополча мѣи . мѣца . генварѣ въ . дѣ . днѣ . томъ же лѣтѣ того же мѣца . иде Володимеръ и Двѣдъ и Оулегъ к Аепѣ . и другому Аепѣ . и створиша миръ . и поѣ Володимеръ за Гергиѣ Епишину дчеръ Асѣну внука . а Оулегъ поѣ . Акаспиду дчеръ . Аневу внуку . мѣца генварѣ . во вторы на . ї . днѣ . мѣца . въ . еї . днѣ . трясе передъ лазорами» [3, стб. 259]. Переклад: «У той же рік преставилася княгиня [Олісава], Святополкова мати, місяця січня в четвертий день.

У тім же році і того ж місяця пішов Володимир [Всеволодович], і Давид [Святославич], і Олег [Святославич] до [хана] Аєпи і [до] другого Аєпи, і вчинили вони мир. І взяв Володимир за [сина свого] Юрія Аєпину дочку, Осіневу онуку, а Олег узяв за сина [свого Святослава] Аєпину дочку, Гіргеневу онуку, місяця січня у дванадцятій день.

Місяця лютого в п'ятнадцятий день трусилася земля перед зорями» [9, с. 162].

З даного літописного тексту випливає, що перед Різдом 1108 р. померла мати великого київського князя Святополка Ізяславича, княгиня Гертруда-Олісава. Вірогідно, Мономах мав з поваги до свого давно покійного дядька Ізяслава побувати на похороні старої княгині. Одразу після Різдва він разом зі своїм двоюрідним братом, кумом і «заклятим другом» Олегом Святославичем та його братом Давидом Святославичем, а також приблизно 8-річним сином Юрієм і таким же малолітнім сином Олега Святославом вирушив до одного з угруповань половців для «учинення миру». Володимир та Олег закріпили союзну угоду шлюбом двох малолітніх княжичів на таких же малолітніх доньках двох різних ханів з іменем Аспа (можливо, двоюрідних братів). За логікою, відбувши у степу весілля за половецьким обрядом, Мономах швидко повернувся до Переяслава, де дружину Юрія було охрещено у Михайлівському соборі. Уже 12 січня 1108 р. відбулося княже весілля у Переяславі, після чого Мономах пішов у неблизьку дорогу до Смоленська та Ростова.

Складно пояснити, чому Володимир Мономах задля вирішення своїх проблем використав 8-річного хлопчика, який ніяк не був готовий ні до сімейного життя, ні до самостійного виконання княжих обов'язків. Сам Володимир Мономах отримав від батька свій перший стіл у віці 13–14 років, а вперше одружився після 20-ти років. Як уже згадувалося вище, за 8 місяців перед описуваними подіями Мономах став вдівцем і міг з дозволу церкви спокійно вирішити цю проблему, не залучаючи для цього дитину.

Очевидно, так би й було, якби він укладав мир з половцями сам, а не удвох з Олегом Святославичем, який не був вдівцем і міг для цієї місії призначити лише свого меншого сина Святослава Ольговича. Одночасне парне весілля 7–8-річного хлопчика та 55-річного князя, який на той момент уже мав 10-річного онука від старшого сина Мстислава, виглядало б досить комічно. Володимир Мономах міг стати у княжому середовищі об'єктом для кепкувань, особливо серед «дружніх» йому Ольговичів. Через це до процедури укладання

союзницької угоди з половцями довелося залучити малолітнього княжича Юрія.

Однак, ми точно знаємо, що після смерті другої дружини Мономах одружився втретє. Уважно простеживши за літописним рядком та «Повчанням» усі наступні за одруженням Юрія події в житті Мономаха, його численні війни з іншими князями та, особливо, із половцями, аж до його смерті 19 травня 1125 р., ми прийшли до висновку про відсутність іншої можливості для нього одружитися. Із 1108 р. й до 1117 р Мономах вів безперервні війни, ходив у військові походи й фізично не мав часу для організації та проведення княжого весілля. Після ж 1117 р. він зосередився на будівництві Летської божниці, постійно перебуваючи біля неї (на території сучасного м. Бориспіль) й займаючись закінченням свого «Повчання». На нашу думку, втретє Мономах одружився одночасно зі своїм сином Юрієм та сином Олега Святославом. Свій шлюб із приблизно 13-14-річною донькою половецького хана Аєпи Володимир Мономах, як і редактор літописного зводу, не надто афішував, хоч і не приховував, про що свідчить згадка у «Повчанні». Уся подальша «половецька» політика Мономаха показує, для чого йому це було потрібно – уклавши мир із одними половцями, забезпечити собі більш-менш спокійний тил і союзників для походів на інших половців. Враховуючи приблизний шлюбний вік княжих наречених для тієї доби – 13–14 років, третя дружина Мономаха на момент смерті мала близько 32–33 роки, бо прожила з ним 18,5 років.

З другою дружиною, майбутньою матір'ю Юрія, Андрія та Романа Володимировичів, 45–46-річний Мономах одружився орієнтовно у кінці 1098 р. – на початку 1099 р. у Переяславлі Руському. Така дата його другого шлюбу впливає з дати смерті першої дружини – княгині Гіди (Гіти Вессекської). Хоч жодних згадок про це у вітчизняних джерелах немає, дата смерті першої дружини Володимира Мономаха збереглася у західноєвропейських джерелах – 10 березня 1098 р. [10, с. 607-608]. Вірогідно, друга дружина, як і його третя дружина, теж була донькою одного з половецьких ханів – цього вимагала військово-політична ситуація, у якій перебувало на той час Переяславське

князівство. Оскільки точна дата її смерті відома – 7 травня 1107 р. – то виходить, що вона прожила з Мономахом у Переяславі близько восьми років, народила йому за цей короткий проміжок часу 5 дітей (троє синів та дві доньки) і померла у Переяславі у віці 21–22-ох років.

Яскравий слід у західноєвропейських (німецьких) джерелах залишила перша дружина Володимира Мономаха Гіта Вессекська, донька останнього англосаксонського короля Гарольда Годвінсона. Завдяки цьому ми точно знаємо її ім'я та деякі епізоди з її біографії. На момент одруження 14-річної Гіти з 21-річним Мономахом, яке відбулося у Переяславі на Великодньому тижні у першу декаду квітня 1074 р., вона вже пройшла складні життєві випробування: втратила батька у віці близько 6-ти років, ледве врятувалася з матір'ю та братами від полону та загибелі, виховувалася у монастирі поблизу Кельна й, перебуваючи під опікою родича матері данського короля Свена Естридсена, була видана останнім заміж у досить далеку Русь, здійснивши важку й небезпечну подорож з Кельна до Переяслава. Одруження Гіти з Володимиром Мономахом, організоване данським королем за сприяння його союзника – німецького короля Генріха IV, вказує на спроби переяславського князя Всеволода Ярославича встановити союзницькі стосунки з німецьким володарем [2, с. 152-153].

На думку дослідників, Гіта народилася близько 1060 р. З літописів відомо про її 5 синів та 1 доньку, хоча доньок насправді могло бути й більше. Гіта прожила з Володимиром Мономахом понад два десятиліття, мандруючи з ним по усіх його княжих столах (Володимир (Волинський), Чернігів, Переяслав). Маючи монастирське виховання, Гіта фактично започаткувала на Русі культ св. Пантелеймона цілителя, постійно тримаючи зв'язок із однойменним монастирем поблизу Кельна та надаючи цьому монастиреві фінансову підтримку. Після видачі заміж на початку 1096 р. найменшої доньки Марії (Маріци), Гіта помандрувала до свого старшого сина Мстислава-Гаральда у Новгород, з метою хрещення його новонародженого старшого сина Всеволода-Гавриїла. Під час її перебування у Новгороді відбулася відображена у

німецьких джерелах історія з важким пораненням Мстислава-Гаральда на полюванні та його чудодійним одужанням [10, с. 585-588]. Після цього Мстислав відпустив її у паломницьку подорож до Святої Землі й вона, морським шляхом потрапивши до Німеччини, вирушила у цю свою останню дорогу разом з великою кількістю західноєвропейських прочан, які рухалися туди в «обозі» Першого хрестового походу. Очевидно, під час цієї подорожі 10 березня 1098 р. 38-річна Гіта померла чи загинула, місце її поховання невідоме. Можливо, звістку про смерть Гіти привезла в Русь єдинокровна молодша сестра Мономаха Євпраксія Всеволодівна, яка саме в цей період, після розлучення з другим чоловіком – німецьким імператором Генріхом IV, – повернулася з Італії через Угорщину до Переяслава [5, с. 64]. Отримавши звістку про смерть дружини, в пам'ять про Гіту Володимир Мономах у кінці 1098 р. заклав на княжому дворі Переяслава кам'яну церкву Успіння Пресвятої Богородиці [3, стб. 248].

Висновки. Отже, констатуємо майже повну відсутність у літописних джерелах інформації про дружину Володимира Мономаха, яка є надзвичайно важливою для реконструкції його біографії, а також системи військово-політичних стосунків провідних руських князів останньої чверті XI – початку XII ст. Разом з тим, наявність інформації про смерть цих дружин, а також про народження ними дітей (у першу чергу – синів), у поєднанні з даними західноєвропейських джерел дозволяє з достатньою долею вірогідності реконструювати не тільки певні факти біографії цього видатного князя, але й на їх основі з'ясувати важливі тенденції соціально-економічного та політичного розвитку тогочасної Русі. Так, перший шлюб Володимира Мономаха з донькою останнього англосаксонського короля Гарольда Годвінсона, укладений весною 1074 р., був пов'язаний зі спробами налагодження союзницьких відносин переяславського князя Всеволода Ярославича з німецьким королем Генріхом IV. Другий же шлюб Володимира Мономаха, який він здійснив уже самостійно у кінці 1098 – на початку 1099 р., був спрямований на стримування половецької агресії шляхом укладання союзницької угоди з іншими

угрупованнями половців. Схожим був і його третій шлюб, укладений у січні 1108 р., коли Володимир Мономах та чернігівський князь Олег Святославич одружили своїх малолітніх синів на доньках двох половецьких ханів на ім'я Аєпа. Таким чином, історія матримоніальних стосунків Володимира Мономаха прямо пов'язана з військово-політичною історією Русі. Розширення ж кола джерел, наприклад, за рахунок археологічних, епіграфічних чи сфрагістичних знахідок, на нашу думку, дозволить у подальшому верифікувати запропоновані гіпотези та твердження.

Список використаних джерел та літератури

1. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: портрети еліти: монографія. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 784 с.
2. Гаврилишин М. Р. Політичні і шлюбні зв'язки британських династій з Рюриковичами у IX–XI ст.: дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2015. 206 с.
3. Ищенко А. С. Владимир Мономах в русском общественно-историческом сознании: мифологический образ и историческая реальность. Ростов-на-Дону. 2014. 276 с.
4. Ипатьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том второй). 2-е изд. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 648 с.
5. Колибенко О. В., Колибенко О. В. Марія з Мономахів та Гіта Весекська: жінки в житті Володимира Мономаха. *Особистість у локальному історичному просторі: Переяславщина: матеріали круг. ст. «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті»*, м. Переяслав, 15 жовт. 2020 р. / упоряд.: О. А. Горбовий, Т. Ю. Нагайко. Переяслав – Кам'янець-Подільський, 2020. (Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславщини»; вип. 16). С. 74–77.
6. Колибенко О. В., Колибенко О. В. Три шлюби Володимира Мономаха: хронологія, персоналії, обставини. *Людина в історії краю: Переяславщина: матеріали круг. ст. «Краєзнавство Переяславщини: дослідження, проблеми, постаті»*, м. Переяслав, 15 жовт. 2020 р. / упоряд.: О. А. Горбовий, Т. Ю. Нагайко. Переяслав – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 148 с. (Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславщини»; вип. 21). С. 68–75.
7. Колибенко О. В., Колибенко О. В. *Feminarum itinerantur*: просторові аспекти життєдіяльності представниць європейської еліти XI – початку XII століть. *Простір в історичних дослідженнях: зб. наук. пр.* / Відп. ред. С. М. Вовкодав. Переяслав, 2021. Вип. 2. С. 57–69.
8. Лаврентьевская летопись. (Полное собрание русских летописей. Том первый). 2-е изд. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 496 с.
9. Літопис Руський за Іпатським списком / авт. перекл., передм. та прим. Л. Є. Махновець. Київ, 1989. 591 с.

10. Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва, 2001. 784 с.

References

1. Voitovych, L. V. (2006). Kniazha doba na Rusi: portrety elity: monohrafiia [Princely age in Rus': portraits of the elite]. Bila Tserkva [In Ukrainian].
2. Havrylyshyn, M. R. (2015). Politychni i shliubni zv'iazky brytanskykh dynastii z Riurykovychamy u IX–XI st. [Political and marriage relations of the British dynasties with the Rurik family in the 9th–11th centuries]. Candidate's thesis. Lviv [In Ukrainian].
3. Ishhenko, A. S. (2014). Vladimir Monomah v ruskom obshhestvenno-istoricheskom soznanii: mifologicheskij obraz i istoricheskaja real'nost' [Vladimir Monomakh in the Russian Socio-Historical Consciousness: Mythological Image and Historical Reality]. Rostov-na-Donu [In Russian].
4. Ipat'evskaja letopis' [Hypatian Chronicle]. (2001). (Polnoe sobranie russkih letopisej. Tom vtoroj) [Complete collection of Russian chronicles. Volume two]. 2-e izd. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury [In Russian].
5. Kolybenko, O. V., & Kolybenko, O. V. (2020). Mariia z Monomakhiv ta Hita Vessekska: zhinky v zhytti Volodymyra Monomakha [Maria from Monomakh and Githa of Wessex: women in the life of Volodymyr Monomakh]. *Osobysti u lokalnomu istorychnomu prostori: Pereiaslavshchyna: materialy kruh. st. «Kraieznavstvo Pereiaslavshchyny: doslidzhennia, problemy, postati», m. Pereiaslav, 15 zhovt. 2020 r.* [Personality in the local historical space: Pereiaslav region: materials of the round table «Local studies of Pereiaslav region: research, problems, figures»] / O. A. Horbovyi, T. Yu. Nahaiko (Eds.). Pereiaslav-Kam'ianets – Podilskyi, 74–77 [In Ukrainian].
6. Kolybenko, O. V., & Kolybenko, O. V. (2021). Try shliuby Volodymyra Monomakha: khronolohiia, personalii, obstavyny [Three marriages of Volodymyr Monomakh: chronology, personalities, circumstances]. *Liudyna v istorii kraiu: Pereiaslavshchyna: materialy kruh. st. «Kraieznavstvo Pereiaslavshchy-ny: doslidzhennia, problemy, postati», m. Pereiaslav, 15 zhovt. 2020 r.* [A person in the history of the region: Pereiaslav region: materials of the round table «Local history of Pereiaslav region: research, problems, figures»] / O. A. Horbovyi, T. Yu. Nahaiko (Eds.). Pereiaslav-Kam'ianets-Podilskyi, 68–75 [In Ukrainian].
7. Kolybenko, O. V., & Kolybenko, O. V. *Feminarum itinerantur: prostorovi aspekty zhyttiediialnosti predstavnyts yevropeiskoi elity XI – pochatku XII stolit.* [Feminarum itinerantur: spatial aspects of life activities of representatives of the European elite of the 11th and early 12th centuries]. *Prostir v istorychnykh doslidzhenniakh: zb. nauk. pr.* [Space in historical research: a collection of scientific works]. Pereiaslav, 2, 57–69 [In Ukrainian].
8. Lavrent'evskaja letopis' [Laurentian Chronicle]. (2001). (Polnoe sobranie russkih letopisej. Tom pervyj) [Complete collection of Russian chronicles. Volume One]. 2-e izd. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury [In Russian].
9. Litopys Ruskyi za Ipatskym spyskom [Chronicle of Rus' according to the Hypatian Codex]. (1989) / L. Ye. Makhnovets (Eds.). Kyiv [In Ukrainian].

10. Nazarenko, A. V. (2001). Drevnjaja Rus' na mezhdunarodnyh putjah: Mezhdisciplinarnye ocherki kul'turnyh, torgovyh, politicheskikh svjazej IX–XII vv. [Old Rus' on International Ways: Interdisciplinary Essays on Cultural, Trade, and Political Relations in the 9th–12th Centuries]. Moskva [In Russian].

Рецензенти:

І. О. Демуз, д. і. н., проф.;

Л. М. Татарчук, к. і. н.

Надійшла до редакції: 26.07.2022 р.